
Kéri Katalin

keri.katalin@pte.hu

PTE Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar Neveléstudományi Intézet,
Nevelés- és Művelődéstörténeti Tanszék

Múlt a jövőben Neveléstörténet a digitális korban

Bevezetés

Évezredünk elején a digitális eszközök fejlődésének köszönhetően hatalmas változásokat él meg korunk társadalmában az oktatásügy, és maga a tanuló ember, ahogyan erre a közelmúltban írt cikkében — több magyar kutató legfrissebb kutatási eredményeit összegezve — *Kővári Attila* (2020:69–72) is rámutatott. Nemzetközi és hazai dokumentumok, programok, fejlesztések és képzések mozdítják előre ezt a folyamatot, melynek világszerte kétségkívül egyik kulcsszereplője a *pedagógus*. Több, a pedagógiai kommunikációval, a tanári munka eredményességével foglalkozó kutatás rámutat arra, milyen lényeges az, hogy a pedagógus figyelembe vegye a tanulók meglévő tudását, és ehhez a megfelelő tanulási környezet kialakítása is elengedhetetlen. (*Horváthová és Szőköl* 2015; 2016) Budai Gábor — más hazai kutatókkal egybehangzóan — egy tanulmányában arról írt, hogy a pedagógusok munkája nagy változáson megy át: már nem a tanár a tudásanyag egyedüli közvetítője, a szerepe inkább az, hogy „olyan tanulási környezetet kell kialakítania, amely segíti a felfedezést, fejleszti a kreativitást, a kommunikációt, az együttműködést akár távol lévő társakkal, az egyéni vagy csoportos munkát, a megszerzett tapasztalatok adaptációját; ezáltal erősíti az ismeretszerzést, a tudásanyag elsajátítását és a képességfejlesztést”. (*Budai* 2015:28) Mindez pedig az IKT-eszközök alkalmazásával teljesíthető ki igazán. A felsőoktatást érintően, 2016-ban, a Dunaújvárosi Egyetem több tanára készített átfogó tanulmányt erről a módszertani megújulásról, az új egyetemi oktatói szerepről, amely jól kidolgozott elméleti alap az érzékenyítő továbbképzésekhez, tágabban a „képzők képzéséhez”. (*András et al.* 2016:25–62)

A pedagógusok munkájának megújítása, az ismeretszerzés, a tanulás és értékelés korszerű, modern eszközökkel segített formáinak előtérbe kerülése, egyik napról a másikra lett központi kérdés a világ

számos társadalmában: 2020 tavaszán a járványhelyzet miatt sok országban, köztük hazánkban is, sor került a nevelés történetében korábban nem tapasztalt módon átfogó, az iskoláztatás valamennyi szintjére kiterjedő *digitális oktatás* bevezetésére. A bolygó különböző pontjain, az élet sok területén megmutatkozott az a váratlanul jött világjárvány idején, hogy milyen fontos a nem várt, előre nem tervezett új helyzetre történő gyors reagálás, minden eddigi tapasztalat és fejlesztés felhasználása, és a pedagógiai módszertani kultúra évtizedek óta zajló, folyamatos átalakulása helyett az azonnali lépésváltás. Az oktatásügy területén minden korábbi időszaknál világosabbá vált Magyarországon is, hogy a tanulók, a tanulás folyamatának a segítése, a fizikai érintkezés nélküli, részben vagy egészében a virtuális térben megvalósuló tanítás és konzultációk, a folyamatos tanulásra és önművelésre való nyitottság és mások erre történő készítése, a kritikai gondolkodás és a kreatív kibontakozás támogatása a tanároktól új módszereket, más szemléletet, az info-kommunikációs lehetőségek korábbinál szélesebb körű felhasználását, sok szempontból másfajta hozzáállást és szerepeket kíván. Ez, a hazai köznevelési rendszert és a felsőoktatást — ezen belül kiemelten magát a tanárképzést — is napok alatt új helyzet elé állító időszak, a tantermeken kívül zajló, a virtuális térbe átkerült tanítás és tanulás számos, a hiányos technikai-módszertani eszköztáron túl az IKT-eszközökhöz való hozzáféréssel, a társadalmi esélyegyenlőséggel kapcsolatos problémát megvilágított. Ezzel párhuzamosan azonban — pedagógiai és informatikai értelemben — sokféle, a közeli jövőben is kiválóan alkalmazható fejlesztést hozott magával.

A PTE BTK keretei között, az elmúlt évek törekvéseit és eredményeit összegezve és felhasználva, módszertani szempontból a pedagógiai és pszichológiai tanárképzési modul is alapvetően megújult: a leginkább általánosnak mondható Teams rendszere mellett az oktatók és diákok a Zoom, a Moodle, a Google Classroom és más platformok segítségével dolgoztak, és tartottak folyamatos kapcsolatot a tanórai időkeretekben és azokon kívül is. Az IKT-eszközök használata ebben a körben korábban sem volt ismeretlen, hiszen az osztatlan tanárképzés 2013-ban kiadott *Képzési és kimeneti követelményeiben* hangsúlyosan megjelenik a korszerű infokommunikációs technológiák oktatásban és tanulásban történő alkalmazása: a digitális tankönyvek, taneszközök és egyéb tanulási források hatékony és szakszerű használata, az ezekhez kapcsolódó tanulásszervezési módok, fontosabb módszerek, tanítási és tanulási stratégiák ismerete és alkalmazá-

sa, valamint a kritikai szemlélet fontossága.¹ Ez az elmúlt időszak azonban élesen rávilágított arra, hogy elodázhatatlan a tanárképzés megújításának felgyorsítása, a leendő és pályán lévő pedagógusok módszertani repertoárjának kiszélesítése, ennek érdekében az egyetemi képzésben dolgozó oktatók és kutatók jobb felkészítése, a bevált gyakorlatok transzparenssé tétele, a problémák szakmai körökben történő, akár társadalmi szintű megvitatása.

A tanulmány szakirodalmi alapozással, a világhálón elérhető, hasznos és jellemző példák kiemelésével rövid nemzetközi kitekintést ad, és hazai, ezen belül leginkább pécsi kezdeményezéseket és eredményeket mutat be — mintegy esettanulmányként — egyetlenegy, a tanárképzéshez tartozó tantárgy, a *nevelés- és művelődéstörténet* tanításának és kutatásának megújításáról. Ezt, az európai országok pedagógusképzésében már a kezdetektől, a 18-19. századtól folyamatosan jelen lévő, régebbi súlyából azonban az elmúlt időszakban mindenütt sokat veszítő tudományterületet fókuszba állítva mutat rá arra, hogy miben és hogyan hozott és hozhat még változást a korábbi lineáris rendszerben felépített, tantermi keretek között folytatott tanulás és forrásfeldolgozás szempontjából az új infokommunikációs eszközökkel, digitális lehetőségekkel támogatott, forradalmi átalakulásként értelmezhető ismeretszerzés. Mindez nem csupán a járványhelyzet miatt fontos téma, azon messze túlmutató. A neveléstörténet tanulásának és kutatásának virtuális térbe helyezése tágabban és hosszabb távon is igazodik a *netgeneráció* megváltozott tanulási szokásaihoz. E generációval kapcsolatosan Váraljai Mariann — Bersinre utalva — egy cikkében azt írta, hogy „napjainkra az oktatási folyamat tanuló oldali résztvevői a képzésükben igénylik a közösségi tanulás, a tudásmenedzsment és a szakmai közösségek támogatását” (*Váraljai* 2015:22), és több minden más mellett fontos számukra az interaktivitás, a szórakoztató tanulás, a tehetség-támogatás. A nevelés- és művelődéstörténet tantárgy is alkalmas lehet mindezek kiteljesítésére, és ez a tárgy is fejleszti a tanár szakos hallgatók digitális kompetenciáját, hiszen nem csupán a tárgy *tartalma*, de az annak feldolgozásához használt *módszertan* is középpontba kerül. A digitális fordulat ráadásul hatékonyabbá teheti a kutatásokat és a kutatók közti együttműködést ezen a tudományterületen is, így még több fontos, értékes és érdekes kutatási eredmény épülhet be a pedagógusképzésbe. Ez pedig a nevelés- és művelődéstörténet mint tantárgy és tudományterület jövő-

• *Az internetes hivatkozások letöltési és ellenőrzési dátuma 2021. január 30.*

¹ <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1300008.emm>

je szempontjából is fontos; ez biztosíthatja és erősítheti meg helyét újra a pedagógusképzésben.

A neveléstörténet az osztatlan tanárképzésben

Napjainkban, a kompetenciafejlesztésen alapuló, 2013-ban bevezetett osztatlan pedagógusképzés egyik központi kérdése az, hogy mely tárgyaknak, milyen problématerületeknek van létjogosultságuk a felkészítésben. A kreditszámok szorításában tervezhető, a hagyományokból merítő és új törekvéseket, szemléletmódokat és tudományos eredményeket is érvényre juttató képzés a neveléstudományok esetében is az eddigi tantárgyak és tartalmak, módszerek és célkitűzések újra-gondolását kívánja.

A neveléstudományi területek között a *nevelés- és művelődéstörténet* is világszerte helyét és funkcióját keresi a kompetencia-alapú pedagógusképzésben, vagy tágabban a bölcsészeti tudományok között. Az elmúlt években több olyan, a neveléstörténet jövőjéért aggódó írás látott napvilágot, mint például McCulloch (2011) könyve, mely sokakat késztetett annak átgondolására, hogy miként lehet ezt a bölcséleti területet a jövőben is magas szinten úgy művelni, kutatni és tanítani, hogy hozzájáruljon a nevelés- és oktatásügy, tágabban a társadalom jobb működéséhez, a helyi vagy globális problémák megoldásához.

A neveléstörténet tanításának, kutatásának napjainkban csak úgy lehet megőrizni korábban kivívott rangját, helyét a képzésben, ha a tárgy (maga a tudományterület) tematikai, forrástani, módszertani értelemben folyamatosan gazdagodik, épít az új infokommunikációs eszközök nyújtotta számtalan lehetőségre, és tartalmát tekintve kiemelten problémaközpontú, komparatív szemléletű diszciplínává válik. A nevelés- és művelődéstörténet alapot adhat ahhoz, hogy a leendő, illetve a már pályán lévő pedagógusok képzésük során a térben és időben tág, a fogalom széles értelmében vett egyetemes ismeretekkel, az ezekre épülő, ezekből kibontható gondolkodásmóddal találkozzanak. Ez illeszkedik az évezredünk elején mind markánsabban körvonalazódó nemzetközi kutatási irányzatokhoz, hiszen a világban ma számos — gyakran azonban egymástól földrajzi, szemléletbeli, nyelvi és egyéb okok miatt elszigetelt — törekvés figyelhető meg az egyetemes neveléstörténet kereteinek kitágítását, illetve az összehasonlító neveléstudomány módszertanának fejlesztését illetően. A 21. század elején szükség van ugyanis arra, hogy bolygónk gazdasági, politikai, ökológiai, társadalmi és egyéb problémáit ne csupán helyi szinten ismerjük és kezeljük, hanem rendelkezünk az ezeket illető átfogó

szemlélettel. Az egyes népeknek, országoknak és kontinenseknek közös erőfeszítéseket is kell tenniük az emberi civilizáció jövője, túlélése érdekében, ezt a mostani világvárvány is világosan megmutatta. Szükség van tehát az erők, az ismeretek egyesítésére, és ennek előmozdításához arra is, hogy minél többet tudjunk meg másokról, a *másik*-ról, és hogy képesek legyünk különböző szinteken és területeken együttműködni. Ez — a nevelés múltjának szempontjából is kiemelt fontosságú célkitűzés — hozzájárulhat számos probléma világosabb elemzéséhez, az eredményes problémamegoldó stratégia kidolgozásához. A világméretű perspektíva és a multiperspektivikus látásmód együtt kell, hogy érvényesüljön a pedagógusok munkája során is, így ezek a célok mindenképpen a tanárképzés sarkalatos pontjai. Saját múltunk, nemzeti és helyi, regionális értékeink megismerése mellett törekedni kell arra, hogy más társadalmak, más népek nevelési hagyományai, eredményei is helyet kapjanak a kompetencia-alapú pedagógusképzésben, hiszen ezek megismerésével, ezek tükrében tudjuk átgondolni és értelmezni saját örökségünket és értékeinket. Timothy Reagan amerikai neveléstörténész szerint ezek segítenek „nyitottabbá válni a fontos nevelési kérdéseket érintő alternatív nézőpontokat illetően”. (*Reagan* 2005:11) Egy másik, Salimova és Dodde által szerkesztett, ausztrál, azeri, kínai, angol, finn, francia, német, görög, indiai, japán, holland, lengyel, orosz, dél-afrikai, svájci, szír, török és amerikai kutatók neveléstörténeti tanulmányait összefogó kötet alapgondolata szerint az ember minden történelmi korban és helyszínen egyszerre terméke és alakítója, teremtője a történeti folyamatoknak, illetve hogy a pedagógiai gondolatoknak, a nevelésnek kiemelt szerepe van az egyén életében éppúgy, mint a népek, országok sorsában, végső soron a történelem alakításában. Jövönk szempontjából a világon mindenütt kiemelt feladat az ifjúság nevelése, ám a diákoknak nem elegendő olyan életvezetési tanácsokat adni, mint „Élj békében másokkal!” vagy hogy „Fogadd el mások kultúráját!”, mindennek az előmozdításához mindennapi, folyamatos építkezés szükséges. Az *egyszerre nemzeti és glóbuszszintű neveléstörténet* kedvező módon alakíthatja a tudományos szemléletet és a multiperspektivikus látásmódot, a saját hazánk és más országok népei iránti attitűdöt. (*Salimova és Dodde* 2000:12) A valóban egyetemes neveléstörténet művelése ugyanis segít közös szellemi kapcsolódásokat, összekötő kulturális elemeket keresni különböző népek és népcsoportok között, rámutatva ugyanakkor az egyediségekre, amelyek mindmind az emberiség nevelési múltjának, nevelési örökségének részei. A Pécsi Tudományegyetemen a közismeretei tanárképzésben a *nevelés- és művelődéstörténet* 2013 óta szintetizáló jellegű, diakrón és

szinkrón szemléletű, a képzés 7. félévében heti 2 órás, 2 kredites, kollokviummal záruló tárgy. A fentebb jelzett gondolatok nyomán a PTE-n hangsúlyozottan fontosnak tartjuk azt, hogy a nevelés- és művelődéstörténet kutatása és tanítása során:

- Szinkronisztikus, problémátörténeti kutatásokkal kell ötvözni a diakrón vizsgálódásokat.
- Kiterjedt hatás- és recepcióvizsgálatokra van szükség.
- Lényeges a forrásközpontú megközelítés, a forrásfeltárás és a forráskritika lépéseinek elsajátítása.
- A nem intézményesült nevelés (a szocializáció különböző formái) történetére is figyelmet kell fordítani.
- A neveléstörténet-írásból korábban hiányzó társadalmi csoportokkal/népekkel is foglalkozni kell (nők, gyerekek, kisebbségek, Európán kívüli kultúrák, más földrészek népeinek gyarmatosítás előtti nevelési szokásai stb.).
- Hangsúlyozottan fontos a tanári szakma, a professzionalizáció történetének áttekintése.
- A nemzeti értékek feltárása és megőrzése mellett szükséges a világméretű perspektíva.
- Tanári előadások helyett vagy mellett törekedni kell arra, hogy az órákon és a tanórán kívüli felkészülés során a diákok is aktívan részt vegyenek a források összegyűjtésében és értékelésében, változatos tanulásszervezési módszerekkel és IKT-eszközökkel teremtve számukra lehetőséget tanári kompetenciáik fejlesztésére. (Lásd erről Kéri 2014)

Ha a fent vázolt célkitűzéseket most, ebben az új helyzetben újra átgondoljuk, világossá válik, hogy a digitális lehetőségek, a részben vagy egészében a virtuális térbe átkerülő tanulás és tanítás mindegyik törekvés megvalósítását jelentősen segíti, és korábban sosem látott, új lehetőségeket kínál egyetemi oktatók, kutatók és diákok, illetve a szakmájuk és a nevelés története iránt érdeklődő gyakorló pedagógusok vagy akár laikusok számára. Fontos kiemelni azt a szempontot is, hogy a virtuálisan megjelenített, szabad hozzáférésű tananyagok, források és szakirodalom e tudományterület esetében is demokratizálja az ismeretszerzést, a tájékozódást. A virtuális módon, személyes fizikai jelenlét nélkül zajló tanórák, konferenciák, tudományos tanácskozások, tudományos minősítő eljárások pedig nem csupán amiatt fontosak, mert lehetőséget adnak a kutatók közti kapcsolatok elmélyítésére, hanem az is nagyon lényeges hozadék, hogy ily módon azok az érdeklődők is nyomon követhetik a legújabb kutatási eredményeket,

illetve exponálhatják saját kutatásaikat, akiknek korábban erre nem, vagy csak ritkán volt lehetőségük. Így akár külföldi kollégákkal is megvalósulhat a közös egyetemi kurzusok meghirdetése, a közös órák megtartása, az egyéni konzultációk biztosítása. A virtuális üléseken ugyanis hosszú és drága, városok, országok vagy kontinensek közti utazások nélkül vehetnek részt az érdeklődők. Ez nem csupán az anyagi szempontok miatt fontos: azok számára is segítség, akik bármely okból kifolyólag nem tudnának jelen lenni a lakóhelyüktől távolabbi tudományos rendezvényeken (például a kisgyermek(ek) nevelése mellett tanulmányokat vagy kutatói munkát folytató szülők, a mozgásukban akadályozottak stb.).

Neveléstörténet a virtuális térben

A 2020-as járványhelyzet felgyorsította azt a folyamatot is, amely az elmúlt években a nyílt hozzáféréssel elérhető adatbázisok, virtuális könyvtárak és múzeumok építésével, e-tankönyvek és tananyagok fejlesztésével kapcsolatosan végbement. Nemzetközi és hazai szinten egyaránt megfigyelhető volt az ingyenes hozzáférés korábban sosem látott kiteljesedése, és ez a nevelés- és művelődéstörténet, tágabban a neveléstudomány vonatkozásában is egyértelműen tapasztalható. (Lásd erről *Fischerné et al.* 2015) Ez nem csupán amiatt fontos, mert így könnyebbé válik az adatgyűjtés és a tanulás, hanem az is lényeges, hogy a digitális források sokkal nagyobb mennyiségben, teljesen más keresési és elemzési módszerekkel vizsgálhatóak, mint korábban az analóg kútfők, így az új módszertan tartalmilag is megújulást hoz. Akár néhány évet visszalépve az időben látható, hogy ennél a tudományterületnél is teljesen mások voltak a kutatók és diákok lehetőségei, mint napjainkban. Nem beszélve az egy-két évszázaddal korábban élt neveléstörténészeink pályafutásáról. A tudományterület emblematiszta alakja, a neveléstörténet megismeréséhez összeállított egyetemi köteteit a 20. század elején elkészítő Fináczy Ernő (1860-1935) a világhálón ma percek alatt és néhány kattintással elérné azokat a korabeli, mára nagyrészt digitalizált külföldi szakirodalmakat, amelyeket száz évvel ezelőtt csak évek alatt, sok fáradozással, utazással, részben kollégái és diákjai segítségével gyűjtött össze. Az alábbiakban a teljesség igénye nélkül néhány olyan fontos és jellegzetes fejlesztést mutatunk be, amelyek jól jelzik, milyen sok lehetőséget rejtnek a korszerű digitális eszközök a neveléstörténet szempontjából is.

A nevelési múlt feltárása során hatalmas jelentőségűek a *primer források*. Ezek nagy részét napjainkban levéltárakban, iskolai irattá-

rakban, múzeumokban őrzik, és kutatásuk alapos felkészültséget: előképzettséget, releváns nyelvtudást igényel. Újabban jelentősen megkönnyíti a kutatók, az érdeklődő tanárok, az egyetemi hallgatók dolgát a repozitóriumokhoz, magukhoz a levéltári forrásokhoz való, mind szélesebb körű virtuális hozzáférés, pláne, ha a gyűjtemény tematikusan a neveléstörténethez kapcsolódó anyagokat fog át. Sosem látott mennyiségű forrás kerül így a kutatók látóterébe, ráadásul a számítógépes programokkal végzett vizsgálat (például a különböző adatbányászati, tartalomelemzési módszerek) megsokszorozhatja a kutatás hatékonyságát. Ilyen gyűjtemény például az az Egyesült Királyságban létrehozott portál, amely különböző levéltárak neveléstörténeti rekordjaira mutat,² és természetesen sok hasonlót említhetnénk még. A Maryland Egyetem levéltári és sajtóanyagok mellett a szakirodalom tanulmányozásának lehetőségét is megteremti portálján.³ Az utóbbi években figyelemre méltó, a kutatásokhoz és a neveléstörténet problémaközpontú tanulmányozásához kiváló alapot nyújtó virtuális képgyűjtemények is megjelentek a világhálón,⁴ segítve a tudományterület esetében is tapasztalt *képi fordulat (Visual Turn)* kiteljesedését. (Lásd erről Kéri 2016)

Magyarországon szintén több olyan adatbázis érhető el, amely neveléstörténeti forrásokat is bőségesen tartalmaz. Ezek közül kétségtelenül az egyik legkiemelkedőbb az Arcanum Digitális Tudománytár folyamatosan és dinamikusan bővülő adatbázisa.⁵ Fontos portál az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum (OPKM) oldala,⁶ az OSZK keretei között működő Elektronikus Periodika Gyűjtemény,⁷ a Digitális Képtár,⁸ valamint a Magyar Elektronikus Könyvtár,⁹ továbbá a Pedagógia és oktatás rovatban számos régi magyar neveléstörténeti művet tartalmazó Magyar Társadalomtudományok Digitális Archívuma.¹⁰ A tanárképzés, a neveléstudomány szempontjából fontos még az, hogy a közelmúltban számos közgyűjtemény kiszélesítette szolgáltatásai körét, így például a PTE Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont is, ahol 2020. március közepe és júliusa között az egyetem oktatói számára rövid határidővel és ingyenesen, a szerzői jogi

² Education history records. <http://bit.ly/2Y6wZao>

³ History of education. <http://bit.ly/3c5grYD>

⁴ Pl.: Pictura Pædagogica Online (PPO), Németország. Projektbeschreibung. <http://bit.ly/3a38ZdK>

⁵ <https://www.arcanum.hu/hu>

⁶ <https://www.opkm.hu>

⁷ <http://epa.oszk.hu>

⁸ <https://www.keptar.oszk.hu>

⁹ <https://mek.oszk.hu>

¹⁰ <http://mtda.hu>

előírásokat betartva tették digitálisan hozzáférhetővé a beiratkozott olvasók számára az egyes kurzusokhoz szükséges ajánlott és kötelező irodalmakat, és tovább építették a Digitália nevű virtuális részleg tartalmait.¹¹ Ez utóbbi kiemelten sok nevelés- és művelődéstörténeti nyomtatott forrással gazdagodott: a 19-20. század fordulóján keletkezett könyvek mellett megjelent a gyűjteményben a magyar kutatók körében régen várt és nagy érdeklődésre számot tartó folyóirat, a Nemzeti Nénevelés 1880-1918 között megjelent több évfolyama, valamint a Nevelésügyi Szemle 1937-1944 közötti példányai.

A neveléstörténet tanulása és kutatása szempontjából ugyancsak felbecsülhetetlen a világhálón elérhető, az utóbbi években hatalmas fejlődést mutató *virtuális múzeumok* kép-, szöveg-, film- és hanganyaga. 2019-ben Dániában rendezték azt a szimpóziumot (18th Symposium for School Museums and History of Education Collections), amelynek kiemelt témája volt, hogy a globalizálódó világban, a digitalizáció időszakában milyen új kihívások és változások jellemzőek az iskolatörténeti múzeumok és a neveléstörténeti gyűjtemények vonatkozásában. Szinte valamennyi európai országban létezik — a hazai OPKM anyagához hasonló — olyan nemzeti gyűjtemény, amelynek tételei az utóbbi években a világhálón is elérhetőek, részben digitális formában is kutathatóak. Ilyen például Franciaországban a Rouen-ban található Musée National de l'Éducation,¹² a prágai The National Pedagogical Museum and Library of J. A. Comenius¹³ vagy Buenos Aires kiváló iskolatörténeti gyűjteménye, a Museo de las Escuelas.¹⁴ Az egyik legkülönlegesebb — és igazán érdekesítő, kreativitásra ösztönző — a spanyolországi Asociación Schola Nostra társasághoz köthető kezdeményezés, amely Valladolid, Burgos és Salamanca egyetemének összefogásával megvalósult iskolatörténeti örökség-mentés.¹⁵

Évezredünkben, a tanuláshoz rendelkezésre álló korszerű eszközök között a fentiek mellett kiemelkedik az *elektronikus, multimédiás tananyagok* napról napra bővülő csoportja. A neveléstörténethez, tággabban a neveléstudományhoz és a tanárképzéshez kapcsolódó legelső elektronikus tananyagok a távoktatással foglalkozó felsőoktatási intézményekben világszerte már az 1990-es években elkészültek. Az elmúlt 2-3 évtizedben, de különösen a legutóbbi években Magyarországon is fontos képzés- és tananyagfejlesztések történtek, számos

¹¹ <https://digitalia.lib.pte.hu>

¹² <https://rouen.fr/education>

¹³ <http://pedagogicalmuseum.com>

¹⁴ <http://bit.ly/3t25Cwy>

¹⁵ <https://www.ceince.eu>

esetben európai uniós támogatással, például a HEFOP, majd a TÁMOP, mostanában pedig például az EFOP keretei között. Mindez nagyon fontos, hiszen — miként egy, a digitális tananyagfejlesztéséről írott, a témát átfogóan tárgyaló művében Antal Péter írta — „napjainkban nemcsak az a kérdés, hogy mit tanítsunk, hanem az is, hogy HOGYAN. Amilyen gyorsan változik a társadalmi-gazdasági környezet, a tanítás gyakorlatát annak megfelelően rugalmasan, hatékonyan változtatható formában kell szervezni. [...] A megváltozott tanulási körülményekhez, igényekhez az elektronikus tananyagok különböző formái rugalmasan alakíthatók. Jól képviselhető általuk a tanításban ma előtérbe került elv: a kontextus-elv, miszerint az iskolának, a tananyagfejlesztőknek figyelniük kell a társadalmi-gazdasági környezet elvárásait, változásait, és ehhez kell alakítaniuk a tanítás tartalmát és gyakorlatát is.” (Antal 2013:13–14) Művében a szerző számos helyen hangsúlyozza, hogy az elektronikus tananyag hatalmas előnye a „hagyományos” tankönyvekkel szemben, hogy „több médium építhető beléjük. A médium jó megválasztása hatékonyabbá teszi a tanítási-tanulási folyamatot.” (Antal 2013:18) Könnyen belátható, hogy a több érzékszerv által történő észlelés javítja a tanulás hatékonyságát, ez pedig nem csupán az egyén, a tanuló diák szempontjából fontos, de társadalmi-gazdasági értelemben is.

A madridi székhelyű, spanyolországi diákok mellett Latin-Amerikából is ezeket tanító, 1972-ben létrejött Spanyol Nemzeti Távoktatási Egyetem (UNED)¹⁶ a tanárképzési programjában szereplő neveléstörténet esetében például nem csupán az e-tananyagokkal, korszerű módszertannal, hanem a húsz évvel ezelőtt az egyetem polgárai számára létrehozott Virtuális Platform (2009-től ennek a neve ALF) különböző lehetőségeivel is segíti diákjait a tanulásban, és az oktatókkal, kutatókkal történő, napi szintű kommunikációban. A hallgatók és tutoraik az alábbi segédletekkel tartják a kapcsolatot, értesülnek az újdonságokról és haladnak a tanulásban: tematika, irodalomjegyzék a felkészüléshez, e-tananyagok, hírlevél, gyakori kérdések tára, chat-csatornák, előző vizsgák anyagai, kérdőívek a tanulási szokásokról, eseménynapló, virtuális könyvtár, üzenőfal, a tanárok pontos és naprakész elérhetőségei, web-konferenciák stb. Az egyetem nem csupán a graduális, posztgraduális és doktori képzésben kínál számtalan lehetőséget a tanulni vágyóknak, de fontos társadalmi szerepe van az intézmény keretei között ugyancsak virtuálisan működő Senior Egyetemnek és Nyitott Egyetemnek is. Ez utóbbinak fontos modulja többek között a neveléstörténet, mely a világon bárki által

¹⁶ <http://bit.ly/3c5fgIu>

szabadon és — amennyiben a hallgató nem kívánja kredit-elismertetéssel a tanulmányaiba beszámíttatni, akkor — teljesen ingyenesen elvégezhető.¹⁷

Magyarországon a neveléstörténet tudományterületéhez kapcsolódóan eddig csak néhány elektronikus tankönyv, illetve e-tananyag született, részben a Pécsi Tudományegyetem közismereti tanárképzéséhez kapcsolódóan. Korábban a pedagógia szakos hallgatók számára már született egy neveléstörténeti részleteket is tartalmazó elektronikus kötet (Kéri 2006), majd az osztatlan tanárképzés bevezetését követően készült el egy, a főbb problémátörténeti csomópontokat és forrástani ismereteket középpontba állító, kifejezetten a pedagógia, az iskolák múltjával foglalkozó kötet (Vörös 2015), a 2020-as járványhelyzet heteiben pedig — mintegy próbaként — egy olyan e-tananyagrészt, amely különböző platformokon, okos eszközökön is használható. (Kéri 2020)

Egy, a közelmúltban napvilágot látott tanulmány szerzői a neveléstörténet tanulmányozása, kutatása, és az ezzel kapcsolatos szakmai hálózatépítés szempontjából további, a világhálón szintén elérhető, jól követhető olyan fórumokat, gyűjtőhelyeket emeltek még ki írásukban, mint például a szakmai-tudományos társaságok, szervezetek, folyóiratok, konferenciák honlapjai, a tantárgy tanításával foglalkozó egyetemi helyszínek, az ezekhez kapcsolódó tantervek, a kutatóhelyek, valamint a tudományterülethez kapcsolódóan készült doktori értekezések internetes elérhetősége. (Hofstetter et al. 2014:873) Magyarországon a neveléstörténeti témájú disszertációk, valamint a magyar és angol nyelvű téziszüzetek az Országos Doktori Tanács portálján valamint, neveléstudományi doktori képzést folytató hazai doktori iskolánk (ELTE PPK, EKE, SZTE, DE és PTE) esetében digitális formában ingyenesen elérhetőek, és jól tükrözik a tudományterület legújabb, fiatal kutatók által elért eredményeit. (Lásd erről Kéri et al. 2013)

A jövő

E tanulmány középpontjában a tanárképzés pedagógiai-pszichológiai modulja, azon belül is a nevelés- és művelődéstörténet új lehetőségeinek számbavétele állt. Egészen biztos, hogy a digitális oktatás számos elemét, új, a járványhelyzet időszakában keletkezett eredményét fontos volna megőrizni a jövőben, hiszen ezek képesek voltak aktivizálni a diákokat, módszereik át- és újra gondolására kényszerítették a

¹⁷ <https://iedra.uned.es>

tanárokat, kreatív megoldásokra készítették a közgyűjtemények dolgozóit, vagyis egyértelműen látszanak a kényszer szülte helyzetből kibontakozott előnyök. A történelem vagy más tárgyak tanítása területén, különböző iskolai szinteken már jól ismert és alkalmazott módszereket a neveléstörténeti (tágabban a neveléstudományi) tárgyak egyetemi kurzusain is jól lehetne adaptálni, alkalmazni. (Gardner 2001) Itt is készíthetőek lehetnének olyan virtuális modellek, oktatófilmek, amelyek elvezetnének például a régi iskolák világába. Kialakíthatóak lehetnének tankockák és sok egyéb hasznos fejlesztés, hazai vagy külföldi példák és útmutatások segítségével.¹⁸ A kifejezetten oktatási céllal létrejött Facebook felületén¹⁹ és más, hasonló oldalon kreatív feladatot jelenthetne a tanár szakos hallgatónak korábban élt pedagógiai gondolkodók vagy problémátörténeti csomópontok 'profiljainak' létrehozása. Számos egyéni vagy csoportos mikroutatásra kínál lehetőséget a világhálón elérhető, nagy mennyiségű elsődleges forrás. Ezeknek a kutatásoknak az előmozdításához fontos volna azoknak a zárt vagy nyitott kutatói, tanulói csoportoknak a bővítése, összekapcsolása, amelyek a virtuális térben/közösségi oldalon már most is léteznek. Nem csupán napjaink, hanem a közelebbi és távolabbi jövő szempontjából is fontos a források digitalizálásának folytatása, a szabadon hozzáférhető tematikus adatbázisok építése, az ország- és kontinens-határokon átívelő, az összehasonlításához időben és térben is lehetőségeket teremtő virtuális együttműködések, közös oktatási programok kialakítása, a meglévők jelentős kiszélesítése. Egy, a neveléstörténet digitális korban, modern eszközökkel történő műveléséről a közelmúltban megjelent tanulmányban a szerző azt írta, hogy „a digitális technológia nemcsak arra képes, hogy életünket jelentősen megkönnyítse; segíthet új kutatási kérdések megválaszolásában, új értelmet adhat az oktatás történetében meglévő fogalmaknak, és tovább erősítheti tudományágunk interdiszciplináris jellegét”. (Van Ruyskensvelde 2014:861) Újabban pedig a nemzetközi diskurzusban már az is felmerül témaként, hogy a neveléstörténet (a pedagógiai múlt új szempontok szerint történő tanulmányozása) miként járulhat hozzá az emberi aggyal, az idegtudománnyal, valamint a mesterséges intelligenciával kapcsolatos kutatások előrelendítéséhez. (Aldrich 2014) A neveléstörténet, a pedagógia múltjának tanulmányozása tehát — a járványhelyzet elmúltával is — sokféle módon lehet fontos és értékes, ugyanakkor egyáltalán nem divatjamúlt, hanem kifejezetten modern és releváns része a jövőnek.

¹⁸ <https://www.classtools.net>

¹⁹ <http://bit.ly/3c6n393>

Gyakorló feladatok

1. feladat – Vegye kézbe Fináczy Ernő, az egy évszázaddal ezelőtt élt neveléstörténész valamelyik neveléstörténeti könyvét, válassza ki annak egyik fejezetét, és tájékozódjon a világhálón arról, hogy ha az egykori tudós napjainkban élne, melyik, általa használt szakirodalmakat és forrásokat tudná szabadon, digitalizált formában elérni az interneten.

- Fináczy Ernő a Digitáliában: – <https://bit.ly/3pY5V9F>

2. feladat – Gyűjtsön legalább tíz olyan URL-címet, ahol a neveléstörténeti kutatásokhoz, a tantárgy tanulásához kapcsolódóan digitalizált írott vagy képi forrásokat találhatunk.

3. feladat Írjon egy ismertetést tanár szakos hallgatótársainak a Nemzeti Nőnevelés vagy a Nevelésügyi Szemle PTE Digitália részlegében fellelhető valamelyik lapszámáról.

- Nemzeti Nőnevelés – <https://bit.ly/3paVi24>
- Nevelésügyi Szemle – <https://bit.ly/3qiSFgl>

Önellenőrző kérdések

1. *Mit jelent a primer és a szekunder forrás fogalma?*

A primer vagy elsődleges forrásokat általában a vizsgált történelmi folyamatok, események résztvevői (szemtanúi) hagyományozták a későbbi nemzedékekre, így a hagyományozóknak közvetlen tapasztalatuk volt az eseményről. Az „elsődleges” forrás azonban nem feltétlenül azonos az „eredetivel”: ugyanaz a forrás lehet elsődleges és lehet másodlagos is, mindez a feldolgozás módjától és a kutatott témától függ.

A másodlagos vagy szekunder forrás szerzője nem volt közvetlen megfigyelő, az informátor és a jelenség (esemény) között távolság húzódik, ezek a források közvetve, utólagosan tudósítanak egy eseményről, jelenségről, és a kutató/értelmező elsődleges forrásokon nyugvó véleményét, értelmezését, ítéletét tükrözik.

2. *Milyen főbb típusai vannak a neveléstörténeti forrásoknak?*

Írásos emlékek; tárgyi/képi emlékek; íratlan, szellemi hagyományok, illetve szóbeli emlékek. További csoportosítási lehetőség: tudatosan vagy véletlenszerűen hátrahagyott/megőrzött forrás.

3. *Melyek a neveléstörténeti források legfőbb lelőhelyei?*

A különböző források legfontosabb lelőhelyei az országos és helyi, egyházi és világi levéltárak, a könyv- és dokumentumtárak, az iskolai irattárak, a hang- és filmtárak, a múzeumok, és újabban a világhálón elérhető virtuális tárolóhelyek.

4. *Mit jelent a neveléstörténet diakrón és szinkrón értelmezése?*

A neveléstörténet megkülönböztet diakronikus és szinkronikus vizsgálódásokat. A diakrón megközelítés egy adott pedagógiai probléma kronologikus, történeti vizsgálatát, a szinkrón megközelítés pedig egy, a neveléssel kapcsolatos kérdés szisztematikus, átfogó pedagógiai elemzését jelenti, ilyen lehet például az összehasonlító történeti elemzés, a problémátörténeti megközelítés, a hatás- és recepcióvizsgálatok.

Irodalom

- Aldrich, Richard (2014): Nature, nurture and neuroscience: some future directions for historians of education. *Paedagogica Historica*, vol. 50, Issue 6. 852–860.
- András István – Rajcsányi-Molnár Mónika – Bacsa-Bán Anetta – Balázs László – Németh István – Szabó Csilla – Szalay Györgyi (2016): Módszertani megújulás a felsőoktatásban: Az új oktatói szerepek megfelelő oktatásmódszertani megközelítés. *Dunakavics*, 4. (6) 25–62.
http://dunakavics.uniduna.hu/online_1606.pdf
- Antal Péter (2013): *Interaktív elektronikus tananyagok tervezése*. Eger: Eszterházy Károly Főiskola.
<http://mek.oszk.hu/14100/14163/pdf/14163.pdf>
- Budai Gábor (2015): Információs társadalom iskolái: hagyományos és elektronikus tanulás. *Dunakavics*, 3. (9) 27–42.
http://dunakavics.uniduna.hu/online_1509.pdf
- Fischerné Dárdai Ágnes – Márhoffer Nikolett – Szalacsi, Alexandra (2015): Neveléstudományi, neveléstörténeti elektronikus és digitális források. In: Vörös Katalin (szerk.): *Neveléstörténet az osztatlan tanárképzésben*. Pécs: Pécsi Tudományegyetem. – <http://bit.ly/3agEEtB>
- Gardner, David (2001): *Using ICT in History. A Teacher's Resources Guide*. Cheltenham: Nelson Thornes Ltd.
- Hofstetter, Rita – Fontaine, Alexandre – Huitric, Solenn – Picard, Emmanuelle (2014): Mapping the discipline of history of education. *Paedagogica Historica*, vol. 50, Issue 6. 871–880.
- Horváthová Kinga – Szőköl István (2015): A pedagógiai kommunikáció és a pedagógus kommunikációs kompetenciája. In: *Innováció és kreativitás az oktatásban és a tudományban*. A SJE Nemzetközi Tudományos

- Konferenciája – Medzinárodná vedecká konferencia UJS, CD-ROM.
Komárom: Selye János Egyetem, 268–279.
- Horváthová Kinga – Szőköl István (2016): *A pedagógiai kommunikáció*.
Komárom: Selye János Egyetem Tanárképző Kara
- Kéri Katalin (2006): Egyetemes neveléstörténet és történeti, neveléstudományi komparatiztika. In. Bárdossy Ildikó – Forray R Katalin – Kéri Katalin (szerk.): *Tananyagok a pedagógia szakos alapképzéshez*. Budapest: HEFOP Bölcsész Konzorcium, 13–44.
<http://mek.oszk.hu/15600/15612/>
- Kéri Katalin – Németh András – Pukánszky Béla – Szabolcs Éva (2013): Neveléstörténeti tartalmak a magyar neveléstudományi doktori iskolák programjaiban. In. Baska Gabriella – Hegedűs Judit – Nóbik Attila (szerk.): *A neveléstörténet változó arcai*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó. 29–37. – <http://bit.ly/3b0lxTU>
- Kéri Katalin (2014): Nevelés- és művelődéstörténet a kompetencia alapú tanárképzésben a Pécsi Tudományegyetem Neveléstudományi Intézetében. In. Arató Ferenc (szerk.): *Horizontok: A pedagógusképzés reformjának folytatása*. Pécs: Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Neveléstudományi Intézet. 45–56. – <http://bit.ly/3aZZ5dn>
- Kéri Katalin (2016): A gyerekkor-történet képi forrásai. In. Aczél Eszter – Révész Emese (szerk.): *Gyerek kor/kép: gyermek a magyar képzőművészetben*. Budapest: Budapesti Történeti Múzeum, 241–264.
<https://pea.lib.pte.hu/handle/pea/23138>
- Kéri Katalin (2020): *Az írott szó csendes birodalma: könyvkultúra és könyvtárak a középkori iszlámban*. Pécs: Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Neveléstudományi Intézet. – <https://bit.ly/3u5iH8S>
- Kövári Attila (2020): Digitális társadalom és digitális oktatás szinergiája. *Civil Szemle* (1) 69–72. – <https://bit.ly/37cXPCN>
- McCulloch, Gary (2011): *The Struggle for the History of Education*. Abingdon: Routledge.
- Reagan, Timothy (2005): *Non-Western Educational Traditions. Indigenous Approaches to Educational Thought and Practice*. Mahwah, New Jersey – London: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers.
- Salimova, Kadriya – Dodde, Nan L. (eds., 2000): *International Handbook on History of Education*. Moscow: Orbita.
- Van Ruyskensvelde, Sarah (2014): Towards a history of e-education? Exploring the possibilities of digital humanities for the history of education. *Paedagogica Historica*, vol. 50, Issue 6. 861–870.
- Váraljai Mariann (2015): Az új generációk tanulási jellemzői. *Dunakavics*, 3. (9) 17–26. – http://dunakavics.uniduna.hu/online_1509.pdf
- Vörös Katalin (2015., szerk.): *Neveléstörténet az osztatlan tanárképzésben*. Pécs: Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Neveléstudományi Intézet. – <https://bit.ly/3d5Wvp3>

Internetes hivatkozások

- 8/2013. (I. 30.) EMMI rendelet a tanári felkészítés közös követelményeiről és az egyes tanárszakok képzési és kimeneti követelményeiről. – <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1300008.emm>
- Arcanum Digitális Tudománytár <https://www.arcanum.hu/hu/>
- CEINCE (Centro Internacional de la Cultura Escolar)
<https://www.ceince.eu/>
- Classtools – <https://www.classtools.net/>
- Education history records – <https://bit.ly/2Y6wZao>
- Fakebook – <https://www.classtools.net/FB/home-page>
- Historia de la educación — UNED – <http://bit.ly/2Nlvser>
- History of education
<https://guides.lndlibrary.org/c.php?g=381492&p=2584729>
- Országos Doktori Tanács – <https://doktori.hu/>
- Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum – <https://www.opkm.hu/>
- Országos Széchényi Könyvtár Digitális Képtárháza
<https://www.keptar.oszk.hu/>
- Országos Széchényi Könyvtár Elektronikus Periodika Gyűjteménye
<http://epa.oszk.hu/>
- Országos Széchényi Könyvtár — Magyar Elektronikus Könyvtár
<https://mek.oszk.hu/>
- Magyar Társadalomtudományok Digitális Archívuma
<http://mtda.hu/>
- Musée National de l'Éducation – <https://rouen.fr/education>
- Museo de las Escuelas – <https://bit.ly/3t25Cwy>
- Pictura Pædagogica Online (PPO), Das Bildarchiv zur Bildungsgeschichte
<http://opac.bbf.dipf.de/virtuellesbildarchiv/index.html>
- PTE Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont Digitália
<https://digitalia.lib.pte.hu/>
- The National Pedagogical Museum and Library of J. A. Comenius
<http://pedagogicalmuseum.com/>
- UNED – <https://bit.ly/3c5fglu>